

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.58>**Паскар А.Л.,***кандидат юридичних наук,**доцент кафедри процесуального права**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ПОЗОВНА ЗАЯВА ЯК ОБ'ЄКТ НАДМІРНОГО ФОРМАЛІЗМУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Кожній особі гарантується право на оскарження в судовому порядку дій, рішень чи бездіяльності, органів місцевого самоврядування, органів державної влади, посадових і службових осіб. З метою захисту свобод, прав та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин функціонують адміністративні суди. Завданням адміністративного судочинства вважається неупереджене, справедливе та своєчасне вирішення судом справ у сфері публічно-правових відносин задля ефективного захисту свобод, прав та інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів юридичних осіб від порушень суб'єктів владних повноважень. Таке завдання адміністративного судочинства реалізується шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції. Перешкодою на шляху до правосуддя досить часто стає надмірний формалізм, застосований до позовної заяви.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України, кожен наділений правом у порядку, визначеному законом, звернутися до адміністративного суду, у разі, якщо вважає, що дією, рішенням або ж бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її свободи, права або законні інтереси, та просити суд про їх захист. Таке звернення реалізується у формі позовної заяви, яка, у свою чергу, вважається первинним процесуальним юридичним фактом, на підставі якого адміністративний суд відкриває провадження у справі [1, с. 234].

Існує також думка, що позовна заява в адміністративному судочинстві – юридико-фактична письмова вимога позивача до відповідача про захист прав, свобод та інтересів позивача у сфері публічно-правових відносин від порушень суб'єкта владних повноважень [2, с. 117].

Адміністративний позов також можна визначити, як звернена до певного органу адміністративної юрисдикції вимога щодо захисту законності, суб'єктивних публічних прав, публічного правопорядку, яка впливає із вказаної заявником конфліктної ситуації та спрямована проти порушника, зорієнтована на вирішення публічно-правового спору шляхом відновлення порушеного права, а також визнання незаконності певного адміністративного акта чи застосування адміністративних заходів [3, с. 208].

Відповідно до ст. 160 КАС України, у позовній заяві позивач зазначає свої вимоги щодо предмета спору, а також їх обґрунтування. Позовна заява повинна подаватися в письмовій формі позивачем або ж іншою особою, якій законом визначено право в інтересах інших осіб звертатися до суду. Позовна заява може бути сформована шляхом заповнення бланка позову, наданого адміністративним судом. Водночас, за проханням позивача службовцем апарату суду може бути надана певна допомога в оформленні позовної заяви.

У позовній заяві вказуються: 1) найменування адміністративного суду першої інстан-

ції, до якого подається позовна заява; 2) для юридичних осіб повне найменування або для фізичних осіб прізвище, ім'я та по батькові сторін та інших учасників справи, для юридичних осіб їх місцезнаходження або для фізичних осіб місце проживання чи перебування, поштовий індекс, для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, для фізичних осіб реєстраційний номер облікової картки платника податків за його наявності або якщо такі відомості відомі позивачу номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України, відомі адреса електронної пошти, номери засобів зв'язку, відомості про відсутність або наявність електронного кабінету; 3) зазначення ціни позову, обґрунтований розрахунок суми позову, якщо в тексті позовної заяви заявлена вимога про відшкодування шкоди, яка завдана оскаржуваними діями, рішенням чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень; 4) виклад обставин і зміст позовних вимог, якими позивач обґрунтовує його вимоги, а у випадку подання позову до декількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них; 5) зазначення доказів, що можуть підтвердити обставини позовної заяви; 6) відомості щодо вжиття заходів досудового врегулювання справи, якщо законом визначений такий обов'язок; 7) відомості щодо вжиття заходів забезпечення позову або доказів до подання позовної заяви; 8) перелік доказів та документів, що додаються до заяви; зазначення доказів, що не можуть бути подані разом із позовною заявою, а також зазначення про наявність у позивача чи іншої особи оригіналів електронних або письмових доказів, копії яких додано до позовної заяви; 9) у справах про оскарження дій, рішень та бездіяльності суб'єкта владних повноважень – обґрунтування чим порушуються права, свободи, інтереси позивача оскаржуваними діями, рішеннями чи бездіяльністю; 10) у справах про оскарження нор-

мативно-правових актів – дані щодо застосування нормативно-правового акта, що оскаржується, до позивача або ж приналежність позивача до суб'єктів правовідносин, у яких застосовується або буде застосовано цей акт; 11) власне підтвердження позивача щодо того, що ним не подано іншого позову до цього ж відповідача з тих самих підстав та з тим самим предметом. У випадку пред'явлення позову особою, якій законом уповноважено право на звернення до адміністративного суду в інтересах іншої особи, в позовній заяві мають бути зазначені підстави такого звернення. Якщо ж позовна заява подається особою, що звільнена від сплати судового збору згідно вимог закону, у тексті позову зазначаються підстави звільнення від сплати судового збору. У змісті позовної заяви можуть бути зазначені й інші відомості, що необхідні для правильного вирішення спору.

До позовної заяви повинні додаватися її копії, а також копії доданих до неї документів згідно кількості учасників справи. Водночас, у випадку подання позовної заяви, а також доданих до неї через електронний кабінет документів в електронній формі до позовної заяви також додаються докази відправлення її копії та копій доданих документів усім іншим учасникам справи.

При поданні адміністративного позову в паперовій формі суб'єкт владних повноважень має додати до неї доказ надіслання листом з описом вкладення усім іншим учасникам справи копій позовної заяви разом з доданими до неї документами. Таке надсилення повинно здійснюватися через електронний кабінет в електронній формі.

До позовної заяви також повинен додаватися оригінал документу про сплату судового збору у встановленому розмірі та порядку, або ж документи, що підтверджують звільнення від сплати судового збору.

Позивач повинен додати до позовної заяви докази, які підтверджують обставини, на яких базуються позовні вимоги. У випадку, якщо подаються електронні чи письмові докази –

позивач має додати до позовної заяви копії всіх таких доказів.

У випадку необхідності, до позовної заяви мають додаватися клопотання та заяви щодо розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, участь у такому судовому засіданні, звільнення, розстрочення, відстрочення, зменшення сплати судового збору, витребування доказів, про призначення експертизи, про забезпечення надання безоплатної правничої допомоги, якщо визначений орган відмовив у її наданні тощо. У випадку пропуску строку звернення до адміністративного суду позивач повинен додати до позову відповідну заяву про поновлення цього строку, а також докази поважності причин його пропуску.

Досить часто на практиці існують випадки застосування судом першої інстанції надмірного формалізму до поданої позовної заяви, що має наслідком залишення її без руху чи приймається інше рішення, якими чиняться перешкоди щодо доступу до правосуддя.

Так, ухвалою Восьмого апеляційного адміністративного суду від 15 серпня 2025 року в справі за позовом ОСОБА_1 до Західного міжрегіонального головного управління Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на державному кордоні про визнання протиправним та скасування наказу ухвалу Львівського окружного адміністративного суду від 14 березня 2025 року про повернення позовної заяви у справі № 380/4534/25 скасовано і направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції. Постановляючи ухвалу про повернення позовної заяви, суд інстанції виходив з того, що в доданому до позовної заяви ордері про надання правничої допомоги зазначено про надання адвокатом такої допомоги «у судах України», замість назви конкретного суду. Оскільки позовна заява підписана представником позивача за відсутності будь-яких належних доказів на підтвердження повноважень зазначеної особи на здійснення представництва, суд першої інстанції дійшов помилкового

висновку, що така заява має бути повернена позивачу на підставі п. 3 ч. 4 ст. 169 КАС України. Таким чином, трактуючи в такий спосіб норми КАС України в поєднанні із надмірним формалізмом, суд першої інстанції допустив порушення норм процесуального права, що перешкоджало подальшому провадженню у справі та доступності правосуддя [4].

Ухвалою третього апеляційного адміністративного суду від 6 серпня 2025 року в справі №215/4000/24 за позовом ОСОБА_1 до Управління правці і соціального захисту населення Виконавчого комітету Тернівської районної в місті Кривому Розі ради про встановлення наявності компетенції ухвалу Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 10 вересня 2024 року про повернення позовної заяви скасовано. Направлено матеріали для вирішення питання щодо можливості відкриття провадження в адміністративній справі до Дніпропетровського окружного адміністративного суду. Підставою для залишення без руху та повернення позовної заяви судом першої інстанції було те, що в позовній заяві не зазначено про забезпечення доказів, вжиття заходів досудового врегулювання спору, забезпечення позову.

Скасовуючи ухвалу суду першої інстанції про повернення позовної заяви, апеляційний суд дійшов висновку, що залишення позовної заяви без руху та повернення позовної заяви з тих підстав, що не зазначено про забезпечення позову, забезпечення доказів, вжиття заходів досудового врегулювання спору є проявом невинуватеного формалізму, адже із змісту позовної заяви випливає, що такі заходи не вживались. Верховний Суд в постанові від 29 вересня 2022 року в справі №500/1912/22 звернув увагу на те, що під час застосування процесуальних норм необхідно уникати як надмірного формалізму, так і надмірної гнучкості, що можуть мати наслідком неправомірне обмеження права на доступ до правосуддя, яке гарантованого ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Цікавою є правозастосовна практика Шостого апеляційного адміністративного суду. Так, постановою суду від 24 вересня 2025 року ухвалу Броварського міськрайонного суду Київської області від 04 серпня 2025 року про повернення позовної заяви скасовано, а справу направлено до суду першої інстанції для продовження розгляду. Повертаючи позовну заяву, суд першої інстанції виходив з того, що подану в електронній формі позовну заяву, не слід вважати такою, що підписана позивачем, так як вона була надіслана на адресу електронної пошти суду без застосування підсистеми «Електронний суд». Разом з тим, апеляційний суд дійшов протилежних висновків, посиляючись на практику Верховного Суду у постанові від 28 листопада 2022 року у справі № 380/8841/20. У ній вказано, що відповідно до статті 6 КАС України суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди під час розгляду справи повинні застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. З огляду на зміст принципу верховенства права у демократичному суспільстві національне законодавство повинно забезпечувати належний рівень доступу до суду в аспекті права на суд. Водночас, для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, необхідно щоб особа мала реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права. Окрім вищенаведеного, кожна особа, чий права та свободи, що визнані Конвенцією, були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту, навіть в тому випадку, якщо таке порушення було вчинене особами, які реалізовували свої офіційні повноваження. ЄСПЛ також звертає увагу, що застосовуючи процесуальні норми, суди мають уникати як надмірного формалізму, що може вплинути на справедливості провадження, так і надмірної гнучкості, що може призвести до анулювання вимог про-

цесуального законодавства. Крім того, ЄСПЛ зазначив, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «надмірний формалізм» може суперечити вимозі забезпечення ефективного та практичного права на доступ до правосуддя. Це, в основному, відбувається у випадку надто вузького тлумачення процесуальної норми, що чинить перешкоди в розгляді скарг заявника по суті, із супутнім ризиком порушення права на ефективний судовий захист. Також ЄСПЛ вказав, що занадто суворе тлумачення національними судами процесуальної норми позбавило заявників права доступу до суду, що завадило розгляду їхніх позовних вимог, що визнано порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції. Водночас, ЄСПЛ провів лінію між надмірним формалізмом та формалізмом. Так, формалізм є явищем необхідним та позитивним, так як забезпечує чітке дотримання судами процесу. Однак надмірний формалізм заважає ефективному та практичному доступу до суду. Формалізм не вважається надмірним, у випадку якщо сприяє належному здійсненню правосуддя та правовій визначеності. У такий спосіб реалізовується «право на суд», яке відповідно до судової практики ЄСПЛ включає не лише право ініціювати провадження, але також право отримати «вирішення» судом спору. ЄСПЛ також визначено, що право на доступ до правосуддя повинно застосовуватися на практиці та бути ефективним. Для того щоб право на доступ до суду було дійсно ефективним, особа має мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права. Надто суворе трактування національним законодавством певного процесуального правила (надмірний формалізм) може позбавити позивачів права звертатися до суду (рішення ЄСПЛ у справі «Perez de Rada Cavanilles v. Spain», «Bellet v. France», «Walchli v. France», «Zubac v. Croatia», «Beles and Others v. the Czech Republic», «Walchli v. France, Miragall Escolano and others v. Spain, Perez de Rada Cavanilles v. Spain, «Kutic v. Croatia», «Nunes Dias v. Portugal» [6].

Зауважимо, що надмірний формалізм можна зустріти при трактуванні норм як матеріального, так й процесуального права. При тлумаченні норм процесуального права надмірний формалізм в першу чергу непропорційно обмежує право на доступ до правосуддя як елемента права на справедливий суд (в контексті права на звернення до суду як процесуального аспекту права на судовий захист), створюючи таким чином сторонам непропорційні перешкоди, які не пов'язані із потребою суворого дотримання процесуальної форми (якщо зазначені перешкоди нівелюють сутність права на доступ до суду), застосування вимог якої в певних обставинах буде очевидно недоцільним і нерозумним. Як найбільш небезпечний прояв надмірного процесуального формалізму пов'язаний правовий пуризм – обмежувальне або буквально тлумачення і застосування процесуальних норм, проте без врахування обставин справи, коли надається безоглядна перевага формі над змістом. Визначення доцільності відступу від строгого трактування процесуальних норм повинно відбуватись з урахуванням процесуальної ситуації, в якій має бути застосована та чи інша процесуальна норма. Трактування такої норми повинно здійснюватися судом на користь необхідності забезпечення особи права на доступ до суду, у випадку якщо відступ від деяких процесуальних формальностей в значній мірі не впливає реалізацію права на пред'явлення позову або ж подання апеляційної скарги, проте є необхідним для забезпечення особи права на доступ до суду та виконання завдань адміністративного судочинства, яке повинно переважати над будь-якими іншими позиціями в судовому процесі і реалізовуватись з обов'язковим урахуванням принципу верховенства права, забезпечуючи таким чином гарантії права на справедливий судовий розгляд. Водночас, надмірний формалізм при оцінці правомірності дії, рішення, бездіяльності суб'єкта владних повноважень може позбавити особу судового захисту (наприклад, задоволення позову) лише через

те, що оскарження дій, рішення чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень формально відповідає критеріям та процедурі його прийняття, встановлених у ч. 2 ст. 2 КАС України, зате порушує принцип верховенства права або ж створює ситуацію, коли певна форма переважає над змістом змісту того питання, яке було предметом судового розгляду і підтверджує про явно непропорційне втручання органу влади у відносини за участю приватної особи [7, с. 89].

Варто зазначити, що ознаки надмірного формалізму можуть включати наступне: 1) похідний характер від необхідного формалізму. Варто зазначити, що надмірний формалізм у праві може бути наслідком занадто формалістичного підходу, в якому формальні аспекти права є необхідними для врегулювання суспільних відносин, проте надалі мають перевагу над справжніми потребами справедливості та ефективності. Формалізм у праві виражається у формальних процедурах, правилах і структурах, нехтуючи часто цілі та контекст правових норм. Зазначене може мати наслідок надмірне зосередження на виконанні формальних вимог, незалежно від їх справжньої необхідності чи значення; 2) надто строге дотримання формальних вимог і процедур, коли суди або органи виконавчої влади приймають рішення, враховуючи виключно формальні обставини справи, і не надають достатньої уваги змісту питання; 3) відсутність гнучкості. Чинне законодавство чи правила застосовують і тлумачать без врахування обставин справи чи потреб осіб; 4) формалізм в тексті закону, коли певні правила врегульовані таким чином, що їх важко зрозуміти або ж вони вимагають сліпого слідування без можливості зрозуміти реальну мету. При надмірному формалізмі вимоги і стандарти застосовуються строго та безкомпромісно навіть у разі, коли це необґрунтовано; 5) переважання процесу над результатом. В такому випадку увага в більшій мірі зосереджена на виконанні формальності, ніж на досягненні справедливості чи реальних

результатів. Формальні процедури та вимоги можуть бути надмірно складними та примусити осіб витратити значні ресурси та зусилля на їх дотримання, що не відповідає реальним потребам справи чи справедливості. В надмірно формалістичних ситуаціях відсутній баланс між засобами, що застосовуються для досягнення правових цілей, та самими цілями права; б) віддалення від справедливості. Формальний підхід до права може мати наслідок віддалення правових норм від загальноприйнятих принципів справедливості. Зазначене може порушувати як довіру до суду, так і правової системи в цілому [8, с. 242].

Висновок. Отже, на практиці існують випадки застосування судом першої інстанції надмірного формалізму до поданої позовної заяви, що має наслідком залишення її без руху чи прийняття судом іншого рішення, яким чиняться перешкоди в доступі до правосуддя.

Формалізм є явищем необхідним та позитивним, так як забезпечує чітке дотримання судами процесу. Формалізм не вважається надмірним, у випадку якщо сприяє належному здійсненню правосуддя та правовій визначеності.

Анотація

У статті досліджено позовну заяву як об'єкт надмірного формалізму в адміністративному судочинстві.

Встановлено, що завдання адміністративного судочинства реалізуються шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції. Перешкодою на шляху до правосуддя досить часто стає надмірний формалізм, застосований до позовної заяви.

Підтверджено, що на практиці існують випадки застосування судом першої інстанції надмірного формалізму до поданої позовної заяви, що має наслідком залишення її без руху чи прийняття судом іншого рішення, яким чиняться перешкоди в доступі до правосуддя.

Формалізм є явищем необхідним та позитивним, так як забезпечує чітке дотримання судами процесу. Формалізм не вважається надмірним, у випадку якщо сприяє належному здійсненню правосуддя та правовій визначеності.

Під час застосування процесуальних норм необхідно уникати не лише надмірного формалізму, але й надмірної гнучкості, що можуть мати наслідком неправомірне обмеження права на доступ до правосуддя, яке гарантоване ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Надмірний формалізм може чинити перешкоди в забезпеченні ефективного права на доступ до правосуддя. Для того щоб право на доступ до правосуддя було ефективним, особа повинна

Під час застосування процесуальних норм необхідно уникати не лише надмірного формалізму, але й надмірної гнучкості, що можуть мати наслідком неправомірне обмеження права на доступ до правосуддя, яке гарантоване ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Надмірний формалізм може чинити перешкоди в забезпеченні ефективного права на доступ до правосуддя. Для того щоб право на доступ до правосуддя було ефективним, особа повинна мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права. Надто суворе трактування судом певного процесуального правила (надмірний формалізм) може позбавити позивачів права звертатися до суду.

Основними ознаками надмірного формалізму є такі: надто строге дотримання судом формальних вимог; відсутність гнучкості зі сторони суду; трактування судом певних норм права без врахування обставин справи; нормативні правила застосовуються строго навіть у випадку, коли це необґрунтовано; неправомірне обмеження прав осіб; порушення принципів судового процесу тощо.

мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує її права. Надто суворе трактування судом певного процесуального правила (надмірний формалізм) може позбавити позивачів права звертатися до суду.

Основними ознаками надмірного формалізму є такі: надто строге дотримання судом формальних вимог; відсутність гнучкості зі сторони суду; трактування судом певних норм права без врахування обставин справи; нормативні правила застосовуються строго навіть у випадку, коли це необґрунтовано; неправомірне обмеження прав осіб; порушення принципів судового процесу тощо.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, адміністративне судочинство, здійснення судочинства, розгляд справи, принципи права, права людини, надмірний формалізм.

Paskar A.L. Statement of claim as an object of excessive formalism in administrative proceedings

Summary

The article examines the statement of claim as an object of excessive formalism in administrative proceedings.

It has been established that the task of administrative proceedings is implemented by submitting a statement of claim to the court of first instance. Excessive formalism applied to the statement of claim quite often becomes an obstacle to justice.

It has been confirmed that in practice there are cases of the court of first instance applying excessive formalism to the submitted statement of claim, which results in it being left without action or the court adopting another decision, which creates obstacles to access to justice.

Formalism is a necessary and positive phenomenon, as it ensures strict compliance by the courts with the process.

Formalism is not considered excessive if it contributes to the proper administration of justice and legal certainty.

When applying procedural rules, it is necessary to avoid both excessive formalism and excessive flexibility, which may result in an unlawful restriction of the right to access to justice, which is guaranteed by Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Excessive formalism may contradict the requirement to ensure the effective right to access to justice. In order for the right of access to court to be truly effective, a person must have a real opportunity to challenge an act that violates his or her rights. An excessively strict interpretation of a certain procedural rule by national legislation (excessive formalism) may deprive claimants of the right to apply to court.

The main signs of excessive formalism are the following: too strict adherence by the court to formal requirements; lack of flexibility on the part of the court; interpretation by the court of certain legal relations without taking into account the circumstances of the case; regulatory rules are applied strictly even when this is unjustified, unlawful restriction of the rights of individuals, violation of the principles of judicial process, etc.

Key words: European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, administrative justice, administration of justice, consideration of the case, principles of law, human rights, excessive formalism.

Список використаних джерел:

1. Гордєєв В. В. Позовна заява як юридичний факт в адміністративному судочинстві України. *Держава і право*: збірник наукових праць. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 57: Юридичні і політичні науки. С. 234–241.
2. Гордєєв В.В. Поняття юридичних фактів в адміністративному судочинстві України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 324 с.
3. Колодка М. Я., Кульчицький І. Б., Городецький О. О. Адміністративна позовна заява як засіб захисту в адміністративному судочинстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 36/2023. С. 202–209.
4. Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 15 серпня 2025 року в справі № 380/4534/25 за позовом ОСОБА_1 до Західного міжрегіонального головного управління Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на держаному кордоні про визнання протиправним та скасування наказу. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129565564>
5. Ухвала третього апеляційний адміністративний суду від 6 серпня 2025 року в справі №215/4000/24 за позовом ОСОБА_1 до Управління правці і соціального захисту населення Виконавчого комітету Тернівської районної в місті Кривому Розі ради про встановлення наявності компетенції. URL.:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/129387375>
6. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 24 вересня 2025 року в справі № 361/8994/25 за позовом ОСОБА_1 до Державного виконавця Броварського відділу державної виконавчої служби у Броварському районі Київської області Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) про визнання дій державного виконавця протиправними та зобов'язання усунути порушення URL.:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/130477265>
7. Короєд С. О. Надмірний формалізм як перешкода ефективності адміністративного і цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 83–91.
8. Остап'як М. М. Поняття та ознаки надмірного формалізму. Матеріали звітної наукової веб-конференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2023 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 1–5 квітня 2024 р., м. Івано-Франківськ. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. С. 241–243.

Дата надходження статті: 10.08.2025

Дата прийняття статті: 21.08.2025

Опубліковано: 29.09.2025